

Εἰδικαὶ λειτουργίαι ὑπηρετοῦσαι ταύτας εἶναι αἱ σωματικαὶ, τῆς θρέψεως, κυκλοφορίας, ἀναπνοῆς, αἱ γεννητικαὶ καὶ αἱ μυῖκαὶ. Ὡς ἀνεφέραμεν δμῶς ἐν τῇ διάτητι τοῦ ἀνθρώπου συνεργοῦν καὶ αἱ τῶν ἄλλων δρμῶν, τῶν κοινωνικῶν καὶ τῶν πνευματικῶν.

β'. Αἱ Κοινωνικαὶ δρμαί.

Κοινωνικαὶ δρμαὶ εἶναι αἱ παραθοῦσαι εἰς τὴν δημιουργίαν δμαθικῆς ζωῆς. Αὕται εἶναι ἡ πρὸς κοινωνίαν, ἡ πρὸς ἀνακοίνωσιν, ἡ πρὸς μίμησιν, ἡ τῆς συμπαθείας, ἡ πρὸς δρᾶσιν καὶ δημιουργίαν, ἡ πρὸς ἀναγνώρισιν καὶ τιμήν, ἡ πρὸς ἀφοσίωσιν καὶ ύπακοήν.

1. Η δρμὴ πρὸς κοινωνίαν πιέζει ἔκαστον ἀτομον νὰ ἐπιζητῇ τὴν συναναστροφὴν τῶν δμοίων του. "Ηδη εἰς τοὺς πρωτόγόνους εἶναι ισχυροτάτῃ. Παρ' αὐτοῖς τὸ ἀτομον συγχέει ἐαυτὸ πρὸς τὸ σύνολον τῆς φυλῆς. Δὲν ἔχει ίδιαν προσωπικότητα, ἀλλὰ ταυτίζεται μὲ τὴν φυλήν, εἰς ᾧν ἀνήκει. Ὁντογενετικῶς ἡ δρμὴ ἐμφανίζεται λίαν ἐνωρίς. Ἐὰν ἔχωμεν πλησίον δύο νήπια, εἰς μὲν τὴν ἡλικίαν κάτω τῶν πέντε μηνῶν παρατηροῦν τὸ ἐν τὸ ἄλλο, μετὰ τὸν πέμπτον μῆνα μειδιοῦν πρὸς ἄλληλα καὶ βαβίζουν, μετὰ δὲ τὸν ἔβδομον μῆνα ἐγγίζουν ἄλληλα.

Ἡ γνώμη ἡ διατυπωθεῖσα ὑπὸ τῶν Σοφιστῶν κατὰ πρῶτον, ὅτι ἡ κοινωνία δὲν εἶναι φύσει, ἀλλὰ νόμῳ, ἡ ἐπαναληφθεῖσα κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Διαφωτισμοῦ, δὲν δύναται νὰ σταθῇ. Ἡ κοινωνικὴ συμβίωσις δὲν εἶναι προτὸν συνθήκης (*contrat*), λόγῳ κατανοήσεως τῆς ἐκ τῆς συμβιώσεως ὠφελείας. Ἡ κοινωνικότης εἶναι αὐτοσκοπός. "Ἐκαστος ἀνθρώπου προτιμᾷ νὰ εὑρίσκεται εἰς αἴθουσαν πλήρη θεατῶν. ἢ εἰς κενήν, ἔστω καὶ ἀν οὐδένα ἐξ αὐτῶν γνωρίζῃ. Εύχαριστεται καλλίτερον νὰ ἐργάζεται εἰς βιβλιοθήκην πλήρη ἀναγνωστῶν, νὰ μεταβαίνῃ εἰς ἐκδρομὰς μὲ ἄλλους καὶ νὰ τρώγῃ εἰς ἐστιατόριον μὲ καλὴν πελατείαν. Ἡ φυσικὴ κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ ζῇ ἐν κοινωνίᾳ¹.

Ἡ κοινωνικότης δὲν ἐμφανίζεται μόνον εἰς τὸν ἀνθρωπὸν, ἀλλὰ καὶ εἰς δλα τὰ ζωϊκὰ εἴδη. Πολλὰ ζῶα, ὅταν τοὺς λείπουν ἀτομα τοῦ αὐτοῦ εἴδους, συνδέονται μὲ ἄλλα διαφόρου εἴδους, συχνὰ ἀπο-

1. Κατὰ τὸν Vierkandt οἱ ιθαγενεῖς τῆς Αύστραλίας ζοῦν κατὰ μικρὰς μετακινουμένας δμάδας ἐκ μιᾶς ἔως δύο οἰκογενειῶν, λόγῳ δυσμενῶν δρῶν διατροφῆς. Περιοδικῶς δμῶς συναθροίζονται οὗτοι εἰς μεγάλας συγκεντρώσεις καὶ κάμνουν σπουδαίας ἑορτᾶς χωριζόμενοι πάλιν κατόπιν. *Gesellschaftslehre*, 2e Aufl. Stuttgart 1928, S. 179.

μεμακρυσμένου¹, ή καὶ ἔχθρικοῦ εἰς τὴν συνήθη κατάστασιν. Διὰ τῆς συμβιώσεως διεγείρονται αἱ ἀτομικαὶ ἴδιότητες καὶ δημιουργοῦνται ἐκδηλώσεις μὴ ἐμφανιζόμεναι εἰς τὰ μεμονωμένα ἄτομα. "Ολη ἡ πνευματικὴ ζωὴ, τὰ ἥθη, ἡ θρησκεία, ἡ γλωσσα, ἡ ἐπιστήμη, ἡ τέχνη, γεννῶνται ἐν κοινωνίᾳ. Κατ' αὐτὴν ἐκδηλοῦνται ἡ βασικὴ δοτολογικὴ ἀρχὴ τῆς δημιουργικῆς συνθέσεως. "Οπως ἐν ἄτομον δξυγόνου καὶ δύο ἄτομα ὅμοιογόνου συντιθέμενα πρὸς παραγωγὴν τοῦ ὅματος παρουσιάζουν ἐν τῇ ἑνώσει ταύτῃ νέας ἴδιότητας, μὴ ὑπαρχούσας οὔτε εἰς τὸ οὗτον εἰς τὸ ἄλλο τῶν συνθετικῶν μερῶν, καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ κατὰ τὴν συμβίωσιν τῶν ἀτόμων ἔχομεν νέας ἐκδηλώσεις, μὴ ἐμφανιζόμενας εἰς τὰ ἄτομα, μεμονωμένως λαμβανόμενα.

ΜΗΣ ΕΜΦΑΝΙΣΟΔΕΝΑΣ εις τα ατομα, μεμονωμένα, πλέον πρότοι.
Ο ἄνθρωπος, δστις θάζηση μόνος, ἐλάχιστα θάζηση. τὴν
βαθύτατην τοῦ ζώου², οἱ ἔμφυτοι καταβολαί του οὕτε θάζηση υπαπτυχθούν,
οὕτε περιεχόμενον θάζηση. Διὰ τῆς συμβιώσεως διατηρεῖται
ἡ παράδοσις τῆς κτηθείσης πείρας, πᾶν δὲ νέον ἀτομον ἐκεῖθεν θά-
τλει δυνάμεις³.

2. Ἡ δομὴ πρὸς ἀνακοίνωσιν εἶναι ἡ τάσις πρὸς ἔξω-
τερικευσιν ἐσωτερικῶν καταστάσεων καὶ ἔκφρασιν τοῦ περιεχομένου
τῶν ἐντυπώσεων, βιώσεων καὶ γνώσεων μας. Εἰς τὰ ζῶα ἥδη παρα-
τηρεῖται ἔκφρασις διὰ φωνῶν, κινήσεων καὶ ἄλλων παρομοίων. Εἰς
τὸν ἄνθρωπον ἡ ἀνάγκη αὕτη εἶναι λίαν λιχυρά καὶ ἀνεξάρτητος
πάσης ψευδείας, ἐκδηλουμένη μὲν μιμικάς κινήσεις, χειρονομίας καὶ
φωνᾶς. Υπὸ τὴν ἐπίδρασίν της διακρίνονται κατὰ συνθήκην ώρισμέ-
ναι συμβολικαὶ πράξεις, ἀντικείμενα, ἐξεικονίσεις καὶ φωναί, ὡς σύμ-
βολα ἐκφράζοντα ώρισμένην συγκίνησιν, Ιθέαν, ἢ γεγονός. Οὕτως
ἐγεννήθη ἡ γλωσσα τῶν κινήσεων, τῶν φθόγγων καὶ τῆς γραφῆς, ἡ
διαμορφωθεῖσα καὶ ἐξελιχθεῖσα τῇ βοηθείᾳ τῆς νοήσεως. Ἡ φωνὴ

1. Ή ἀρχαιότης παραδίδει τὴν περίπτωσιν φιλίας δελφίνος πρὸς παῖδα,
ἥτις ἐνέπνευσε καὶ ἔργα καλλιτεχνῶν. Ὁ Ἀθῆναιος ἀναφέρει σχετικῶς τὰ
ἔξι: «Μετεπέμψατο δὲ (Ἀλέξανδρος, ὃς Ιστορεῖ Δούρις ἐν τῇ ἐννέᾳ) καὶ
τὸν ἐκ τῆς Ἱασοῦ παῖδα. Περὶ γάρ τὴν πόλιν ταύτην Διονύσιος τις ἦν παῖς,
ὅς μετὰ τῶν ἄλλων ἐκ παλαιότρας παραγενόμενος ἐπὶ τὴν θάλατταν ἐκο-
λύμβα. Δελφίς δὲ πρὸς αὐτὸν ἐκ τοῦ πελάγους ἀπήντα καὶ ἀναλαμβάνων ἐπὶ
τὰ νινθα ἔφερεν ἐπὶ πλευτον τηχόμενος καὶ πάλιν ἀποκαθίστα εἰς τὴν γῆν». *Δειπνοσοφ.* ΙΓ', 87. Τὸ περιστατικὸν μετὰ τὰς νεωτέρας διακριβώσεις τῆς *Ψυχο-*
λογίας τῶν ζώων δὲν θεωρεῖται ὡς μυθιδες. "Αλλωστε παρόμοιον συμβάν
ανέγραψεν δὲ παγκόσμιος τύπος ὡς λαβὸν χώραν ἐν Αύστραλίᾳ τῷ 1956.

2. "Ηδη δὲ Ἀριστοτέλης παρετίθει, δτὶ «ἄδ καθ' ἐαντὸν ζῶν ἡ θηρεύοντή
μερές». Πολιτικά Α. 1253.

3. Παραβ. Σπετσιέρη Κ., Φιλοσοφία τῆς Κοινωνίας και τοῦ Πολιτισμοῦ,
Αθήναι 1946, σελ. 58.

κατ' ἔξοχὴν γίνεται δικαθρέπτης τῆς ψυχῆς. Αὕτη οὐ μόνον μὲ τοὺς φθόγγους, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ χρῶμα καὶ τὸν τόνον τῶν ἡχῶν ἐκφράζει τὰ ψυχικά μας περιεχόμενα.

‘Η πρὸς ἀνακοίνωσιν τάσις εἶναι ισχυροτάτη εἰς τοὺς πρωτογόνους καὶ τοὺς παῖδας. Εἰναι γνωστόν, δτι δικαίας ἀδυνατεῖ νὰ κρατήσῃ ἐν μυστικόν. ’Αδικως ὅμως χαρακτηρίζουν μερικοὶ τὴν συχνὰ ἐνοχλητικὴν ἢ ἐπικίνδυνην εἰλικρίνειάν του δια προερχομένην ἀπὸ κακεντρέχειαν. Οὗτος πᾶν διτι βλέπει ἢ αἰσθάνεται, πιέζεται νὰ τὸ ἐκφράσῃ, χωρὶς νὰ δύναται νὰ σταθμίσῃ πλήρως τὰς συνεπείας τῆς ἐλευθεροστομίας του.

‘Υπὸ τὴν παρώθησιν τῆς δρμῆς δικαθρωπος θέλει νὰ ἀγτικειμενοποιῇ καὶ νὰ συμβολίζῃ τὰς ἐσωτερικὰς του καταστάσεις καὶ τὰς πράξεις του. ’Ο ἐκδρομεὺς ἢ ἐπισκέπτης θέλει νὰ χαράσσῃ τὸ δινομά του εἰς τὰ δένδρα ἢ τοὺς τοίχους τοῦ μέρους, τὸ δποῖον ἐπεσκέφθη. ’Ως φυσικὴ διέξοδος τῆς τάσεως ἐφευρέθη τὸ βιβλίον ἐπισκεπτῶν. ’Η ἐκδήλωσις αὕτη εἶναι κοινὴ εἰς δλους τοὺς λαούς. Καὶ αἱ προϊστορικαὶ ἐξεικονίσεις τῶν σπηλαίων προήλθον πιθανώτατα ἀπὸ τὴν ἀνάγκην ταύτην ἐκφράσεως, ἔστω καὶ ἀν μετ' αὐτῆς εἴς τινας περιπτώσεις συνεδέετο ἢ πίστις περὶ ἐπηρεασμοῦ τοῦ παρισταμένου ζῶου κατὰ τὴν θήραν. Τὰ σύμβολα καὶ ἐνθύμια ὑπὸ τοὺς τύπους τῶν τοτεμ, menhir, μνημείων καὶ souvenirs, εἶναι ωσαύτως τρόποι ἐκφράσεως καὶ παραστάσεως ἐντυπώσεων περὶ προσώπων, γεγονότων καὶ ίδεων.

’Η σημασία τῆς δρμῆς διὰ τὴν πνευματικήν μας ζωὴν εἶναι μεγαλούση. ’Εξ αὐτῆς διὰ τῆς δημιουργίας τῆς γλώσσης καὶ τῶν ἐξεικονίσεων τῆς τέχνης γεννάται ἡ πνευματικὴ ἐπικοινωνία τῶν ἀτόμων φύσης καὶ ἡ καταγραφὴ καὶ μόνιμος διατήρησις τῶν παρελθουσῶν δημιουργιῶν τῶν λαῶν.

3. **Τὸ δρμὴ πρὸς μίμησιν** εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ ίδιαζοντα χαρακτηριστικὰ τοῦ δικαθρώπου. Εἰς τὰ ζῶα δλαι αἱ ἐκδήλωσεις καθορίζονται λεπτομερῶς ἀπὸ τὰ ἔνστικτα. **Τὸ παράδειγμα** οὐδὲν ἔχει νὰ προσθέσῃ εἰς αὐτά. ’Η ἀπομίμησις χειρονομιῶν καὶ φωνῶν ἀπὸ πιθήκους καὶ παπαγάλους οὐδὲν ἀποτέλεσμα οἰκειώσεως καὶ μαθήσεως ἐπιφέρει, διότι πρόκειται περὶ μηχανικῶν ἐπαναλήψεων κατ' ἀντανάκλασιν γιγνομένων. **Εἰς τοὺς δικαθρώπους** ἀντιθέτως, καθὼς παρατηρεῖ δικαίως ἡ Ἀριστοτέλης, **τὸ μιμεῖσθαι** ὑπάρχει σύμφυτον ἐκ παιδῶν¹. Κατὰ

1. «Τὸ μιμεῖσθαι σύμφυτον τοῖς δικαθρώποις ἐκ παιδῶν ἔστι, καὶ τούτῳ διαφέρουσι τῶν ἄλλων ζῶων, δτι μιμητικῶτατόν ἔστι καὶ τὰς μαθήσεις ποιεῖται διὰ μιμήσεως τὰς πρώτας, καὶ τὸ χαίρειν τοῖς μιμήμασι πάντας». **Περὶ Ποιητικῆς** 1448 B.

μὲν τὴν νηπιακὴν ἡλικίαν ἔχομεν μίμησιν κινήσεων καὶ φωνῶν, κατὰ τὴν παιδικὴν ἀπλῶν πράξεων διὰ τοῦ παιγνιδίου, κατὰ δὲ τὴν Ἐπειτα τρόπων ζλῶν ζωῆς. 'Υπὸ τὴν παρώθησίν της πράξεις καὶ πρόσωπα καθίστανται παραδείγματα.

Διὰ τῆς μιμήσεως ἔξυπνον αἱ ἐν ἡμῖν ἔμφυτοι καταβολαί. "Οπου δὲν ὑπάρχουν τοιαύται δὲν ἔμφανται μίμησις. Τὰ ζῶα δὲν δύνανται νὰ μιμηθοῦν ἀνθρωπίνους ἐκδηλώσεις, διότι δὲν τὰς ἔχουν ἐν καταβολῇ." Εχομεν μίμησιν πράξεων μεμονωμένων καὶ μίμησιν προσωπικοτήτων, τὰς ὅποιας λαμβάνομεν ὡς ύπόδειγμα εἰς τὰς ἐνεργείας μας. Εἰς τοὺς πρωτογόνους ἔχομεν καὶ μίμησιν τρόπων ζώων. Κατὰ τὸν Vierkandt οἱ Ἰνδιάνοι τῆς Guayana, δταν προπαρασκευάζωνται διὰ πόλεμον, χορεύουν τὸν χορὸν τοῦ Jaguar, ἵνα τὸ πνεῦμα τοῦ Jaguar εἰσέλθῃ εἰς αὐτοὺς καὶ οὕτως ἀποκτήσουν θάρρος καὶ ἀγριότητα κατὰ τὴν μάχην. Κατὰ τὸν χορὸν τοῦτον οὐρλιάζουν, κινοῦν ρόπαλα, δπως ἀκριβῶς κινεῖ τὸ Jaguar τοὺς πόδας του καὶ ροφοῦν θορυβωδῶς διὰ τοῦ στόματος, ἵνα μιμηθοῦν, πῶς πίνει τοῦτο τὸ αἷμα τῶν κατασπαρασσομένων ζώων¹.

'Η μίμησις ἔχει μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν ἀτομικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωῆν. Μέγα μέρος τῆς ἔξελιξεως καὶ διαμορφώσεως τοῦ ἀτόμου ἐπιτελεῖται διὰ μιμήσεως. Αὕτη εἰς τοὺς πρωτογόνους λαοὺς ἀντικαθιστᾷ τὴν ἀγωγὴν, διότι οἱ παῖδες μιμοῦνται διαρκῶς τὸν τρόπον τῆς ζωῆς τῶν ωρίμων. Τὴν οημασίαν τῆς δρμῆς διὰ τὴν κοινωνικὴν ζωῆν ἔχει πρῶτος ὁ (Tarde), εἰς τὸ κλασσικόν του ἔργον « Les lois de l'imitation ». Οὗτος παρατηρεῖ, δτι αἱ μεγάλαι Ιδέαι, ἐφευρέσεις καὶ ἀνακαλύψεις, συχνὰ τυχαίως ἔμφανται, διαδίδονται διὰ τῆς μιμήσεως, ἔκουσίας ἢ ἀκουσίας, συνειδητῆς ἢ ὑποσεινηδήτου, δπως διαδίδεται ἐν κῦμα φωτός. 'Επὶ τῇ βάσει τῶν νόμων τῆς μιμήσεως, λέγει, ἡ ἀνθρωπότης ὅχι μόνον ἔξελισσεται ἀλλὰ καὶ βαίνει πρὸς δλονέν μεγαλυτέραν ἐνότητα καὶ δμοιογένειαν. 'Απὸ πρακτικῆς ἀπόψεως ἡ μίμησις ἔχει μεγίστην σημασίαν, διότι ὁ κόπος τῆς πρωτοβουλίας πίπτει εἰς δλίγας προσωπικότητας, αἱ δὲ μᾶζαι ἀκολουθοῦν διὰ μιμήσεως τὴν χαρασσομένην δδὸν.

'Η μίμησις διέπεται ἀπὸ τὸν νόμον τῆς ἥσσονος προσπαθείας. Εἶναι ἀναγκαῖα, διότι οἱ ίκανοι νὰ πρωτοτυπήσουν, εἴτε καὶ νὰ αὐτοκατευθυνθοῦν εἶναι δλίγοι. 'Αποτελεῖ ἐνα τῶν οπουδαιοτέρων παραγόντων πρὸς διατήρησιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ παράδοσίν του εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς, διότι ἡ διὰ τῆς ἀγωγῆς μετάδοσίς του ἥρχισεν ἀργά ἐν τῇ ιστορίᾳ. 'Η ἀκριβεια τῆς μιμήσεως ἐλέγχεται ἀπὸ

1. Vierkandt A., Μνημ. Σργ., σελ. 46.

τὴν κοινωνίαν, ἥτις μὲ τὸ σκῶμμα της τιμωρεῖ πᾶσαν ἀπόκλισιν εἴτε εἰς τὴν γλώσσαν εἴτε εἰς τοὺς συρμούς εἴτε εἰς τοὺς τρόπους καὶ τὰ ἥθη.

4. Ἡ δρμὴ τῆς συμπαθείας καὶ ἀλληλοβοηθείας εἶναι πρωταρχική τάσις ἐν ἡμῖν, ἐμφανιζόμενη ἥδη εἰς τὰς κοινωνίας τῶν πρωτογόνων. Ἡ γνώμη τοῦ Hobbes, δτὶ τὰ ὅτομα εἰς τὴν φυσικήν των κατάστασιν εὑρίσκονται εἰς διαρκῆ πόλεμον μεταξύ των, καθ' ὃν «ἴσως λοιποὶ λύριοι», δὲν εἶναι ὀρθή. Διεπιστώθη ὑπὸ τῶν ἔξερευνητῶν καὶ ἔθνολόγων, δτὶ εἰς τὰς πρωτογόνους φυλὰς ὑπάρχει ἔμφυτος ἡ τάσις τῆς συμπαθείας καὶ ἀλληλοβοηθείας. Ἡ εἰς τινας κύκλους κρατούσα γνώμη περὶ σκληρότητος καὶ ἀγριότητος αὐτῶν προήλθεν ἐκ τοῦ δτὶ ἐν ἀρχῇ εἶχον διαδοθῆ ἐύρέως περιγραφαὶ φυλῶν ἔξωτικῶν, τῶν δποίων τὰ ἄγρια ἥθη ἐκέντριζον περισσότερον τὴν περιέργειαν τῶν ἀναγνωστῶν. Ἐντεῦθεν προήλθε καὶ ἡ παρά τινων ἔσφαλμένη διαίρεσις τῶν ἀνθρώπων· εἰς ἀγρίους καὶ πεπολιτισμένους καὶ ἐνομίσθη, δτὶ ἡ πρώτη κατάστασις τῆς ἀνθρωπότητος ἦτο ἡ ἀγρία. Αἱ νεώτεραι δμως ἔθνολογικαὶ καὶ λαογραφικαὶ ἔρευναι κατέδειξαν, δτὶ, κατὰ γενικὸν κανόνα, μεταξύ τῶν μελῶν τῶν πρωτογόνων φυλῶν ἰσχύει μία φιλικὴ συμπεριφορά, δωρεὰν χορήγησις εἰδῶν διατροφῆς, προθυμία πρὸς περίθαλψιν ἀσθενῶν ή γερόντων καὶ φιλοξενία. Πρὸς τοὺς παῖδας συμπεριφέρονται συνήθως μὲ ἡμερότητα. Αἱ ποιναὶ καὶ οἱ δαρμοὶ εἶναι δημιούργημα τῆς προηγμένης κοινωνίας, εἰς τὴν δποίαν οἱ παῖδες ὑποχρεοῦνται νὰ προσλαμβάνουν πρὸ τῆς βιολογικῆς ὀριμάνσεως ὀρισμένας γνώσεις καὶ συνηθείας, κατὰ συνθήκην δημιουργηθείσας. Ἡ οἰκονομία πλειστῶν φυλῶν στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τῆς συμμετοχῆς δλῶν εἰς τὰ ἀποκτώμενα ἀγαθά. Κλοπὴ καὶ ψεύδος δὲν ὑπάρχουν μεταξύ τῶν ἀτόμων τῆς αὐτῆς φυλῆς. Ἡ μοιχεία εἰς πλειστας φυλὰς εἶναι ἀγνωστος, οὖσα ἐπιγέννημα τοῦ πλούτου. Ο ἔγωγες δὲν γένει εἶναι δημιούργημα τῆς κεφαλαιοκρατικῆς δργανώσεως τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἴδεας τῆς συσσωρεύσεως δλονὲν περισσοτέρων ἀγαθῶν.

Ἡ πρώτη μορφὴ τῆς δρμῆς, ἡ συμπάθεια, εἶναι ἡ βίωσις ξένων συγκινήσεων ως ἴδιων. Παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ ζῶα. Ὁ φόβος καὶ ἡ πρὸ τοῦ ἔχθροῦ φυγὴ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἀγέλης μεταδίδεται εἰς δλα τὰ ἄλλα μέλη, τὰ δποῖα φεύγουν χωρὶς αὐτὰ τὰ ίδια νὰ ἔχουν ἴδει τὸν ἔχθρον. Ἐμφύτως δ ἀνθρωπος συγχαίρει καὶ συλλυπεῖται μετὰ τοῦ πλησίου του. Δὲν συμβαίνει λογικὴ ἀντίληψις τῆς ξένης χαρᾶς ή λύπης, ἀλλ' ἀμεσος ἐσωτερικὴ συμμετοχὴ εἰς τὴν ξένην συγκίνησιν, ὃστε νὰ χαίρωμεν πράγματι διὰ τὴν ξένην εύτυχίαν καὶ νὰ πονούμεν διὰ τὴν ξένην δυστυχίαν.

Ἡ συμπάθεια ἔχει προϋπόθεσιν τὴν βίωσιν τοῦ ξένου πάθους. Αὕτη μὲ τὴν πρόδοιον ταῦθι πολιτισμοῦ αὐξάνει, διότι λόγῳ τῆς πληρεστέρας ἀνθρωπογνωσίας δυνάμεθα νὰ μεταθέτωμεν ἡμῖν εύκολωτερον εἰς τὴν ψυχικὴν κατάστασιν τοῦ ἄλλου καὶ διότι τὸ συναίσθημα γίνεται εὔπαθέστερον. Ἰδιαιτέρως αὐξάνει ἡ εύαισθησία εἰς τὸν πόνον.

Ἡ δευτέρα μορφὴ τῆς δρμῆς, ἡ ἀλληλοβοήθεια, εἶναι ἡ ἐνεργητικὴ ἐκδήλωσίς τῆς συμπάθειας. Ἡ ἀντίληψις καὶ βίωσις τῆς ξένης δυστυχίας παραθεῖ εἰς βοήθειαν τοῦ πάσχοντος. Τοῦτο δμως δὲν συμβαίνει πάντοτε. Συχνά συμπαθοῦμεν, ἀλλὰ βοηθοῦμεν σπανιώτερον. Εἰς τοὺς προδήλους κινδύνους ἡ ἀλληλοβοήθεια ἐμφανίζεται ἀμέσως, χωρὶς νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα συλλογισμοῦ. Ὁ βλέπων ἔνα πνιγόμενον δρᾷ ἀμέσως πρὸς σωτηρίαν του.

Μορφαὶ συμπάθειας εἶναι ἡ ἀγάπη, ἡ συζυγική, ἡ πατρική, ἡ οὐλίκη, ἡ μητρική, ἡ πρὸς τὴν πατρίδα, ἡ πρὸς τὸ ἐπάγγελμα. Αὕταις ἔχουν κυρίως τὴν ρίζαν τῶν εἰς ἄλλας δρμάς. Εἰς τὰ ἐκεῖθεν δμως στοιχεῖα προστίθεται καὶ ἡ συμπάθεια. Εἰς τὴν πρὸς τὰ τέκνα στοργὴν ἐπὶ παραδείγματι, τὴν ἔχουσαν τὴν ρίζαν της εἰς τὴν δρμὴν τῆς μητρότητος, προστίθεται καὶ ἡ συμπάθεια, διότι ταῦτα λόγῳ τῆς ἡλικίας τῶν δὲν δύνανται νὰ βοηθήσουν ἑαυτά. Προστίθεται ἀκόμη καὶ ἡ συγκίνησις διὰ τὴν ἀθωότητα καὶ ὀραιότητα τοῦ παιδός.

Εἰς παθολογικάς περιπτώσεις ἔχομεν διαστροφὴν τῆς δρμῆς. Ὁρισμένα δηλαδὴ πρόσωπα οὐδεμίαν συμπάθειαν αἴσθάνονται διὰ τὸν ξένον πόνον καὶ κίνδυνον, συχνά δὲ μὲ ἀπόλυτον ἀσυγκινησίαν προκαλοῦν βασάνους εἰς τοὺς ἄλλους, φθάνοντα μέχρι κακουργίας. Ἡ ψυχοπαθολογία διακρίνει τρεῖς κατηγορίας τῆς διαστροφῆς ταύτης:

1. "Ἐχομεν τελείαν ἀσυγκινησίαν, σκληρότητα καὶ ἐγωῖσμον μετὰ κανονικῶς λειτουργούσης νοήσεως.
2. Ψυχικὴν ἀναισθησίαν, συνοδευομένην ἀπὸ διανοητικὴν κατωτερότητα.
3. Κανονικὴν διανόησιν, ἀλλ' ὑπερλειτουργίαν τῶν κατωτέρων δρμῶν.

Αἱ διαστροφαὶ αὗται εἶναι μία ἀπόδειξις περὶ ἀνεξαρτησίας τῆς δρμῆς τῆς συμπάθειας καὶ τῶν συγγενῶν πρὸς αὐτὴν δρμῶν ἀπὸ γνωστικὰ στοιχεῖα καὶ τῆς ἀνεπαρκείας τοῦ δρμολογισμοῦ, τοῦ θέλοντος νὰ παραγάγῃ καὶ ἐρμηνεύσῃ δλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἀπὸ λογικὰς σχέσεις.

5. Ἡ δρμὴ πρὸς ἔνασχόλησιν καὶ δημιουργίαν εἰναι χαρακτηριστικὴ δρμὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ μὲν ἐνεργητικότης τοῦ

ζώου εύρισκεται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἀναγκῶν του, εὐθὺς δὲ ὡς πληρωθούν αῦται, τὸ ζῶον ἡσυχάζει καὶ ἀδιαφορεῖ. Διὰ τὸν ἄνθρωπον δμως ἡ ἐνασχόλησις εἶναι αὐτοσκοπός. Τὰ διαστήματα κατὰ τὰ διποῖσα παύομεν ἐνεργοῦντες εἶναι δλίγα. Ἀκόμη καὶ κατὰ τὸν ὕπνον ἐκδηλοῦται ἡ ἐνεργητικότης μας εἰς τὰ ὅνειρα ἢ τὴν ὑποσυνείδητον ἐπεξεργασίαν τῶν ίδεων, προβλημάτων καὶ ἐντυπώσεών μας. "Ολαι αἱ ἀνώτεραι λειτουργίαι τοῦ ἀνθρώπου δὲν θὰ προῆγον τὴν ζωὴν του, ἐάν δὲν ἀνεκινοῦντο ἀπὸ τὴν τάσιν του πρὸς δημιουργίαν.

‘Υπὸ τὴν παρωθησιν τῆς δρμῆς ταύτης καὶ βοηθούμενος ἀπὸ τὴν νόησιν κατεσκεύασε τὰ πρῶτα ἔργαλεῖα καὶ δπλα, καθὼς καὶ τὰς πρῶτας κατοικίας. Τὰ ἔργαλεῖα καὶ δπλα τὸν ἔξυψωνουν ὑπὲρ τὸ ζῶον, αὐξάνοντα τὴν δύναμιν τοῦ σώματός του. Ἡ δύναμίς του φθάνει ως ἐκεῖ δπου φθάνουν τὰ δπλα του καὶ τὰ ἔργαλεῖα του. Ὁ Βολταΐρος ἡδη εἶχεν δρίσει τὸν ἀνθρώπον ως τὸ ζῶον, τὸ διποῖον ἔχει τὸ «μηχανικὸν ἔνστικτον». Ὁ Bergson θεωρεῖ τὸν homo faber ως προβαθμίδα τοῦ homo sapiens. Σὺν τῇ ἔξελιξει τοῦ πολιτισμοῦ ἡ δρμή αὕτη δηγεῖ εἰς πρᾶξεις ὑπερβαινούσας τὰς ἀνάγκας μας, ἐξ οὗ καὶ ὁ πολιτισμὸς δρίσθη ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ως «ἡ μπαρξις τῶν περιττῶν»¹.

Μὲ τὴν τάσιν πρὸς δρᾶσιν συνεργάζεται καὶ ἡ δρμή πρὸς ἐπιβολὴν καὶ ἀναγνώρισιν, ἐκάστη δμως τούτων παραμένει ἀνεξάρτητος. Πλεῖστα πρόσωπα κατὰ τὴν ἐπίδοσίν των εἰς μεγάλας καὶ δυσκόλους δημιουργίας πράττουν τοῦτο κατὰ ἐσωτερικήν ἐπιταγήν καὶ δχι ἐξ ὑπολογισμοῦ, διὰ τὴν ἀναγνώρισιν τὴν διποίαν θὰ ἀπολαύσουν. “Οταν δ Lindberg διέβαινε τὸν Ἀτλαντικόν, μὲ πιθανότητα μᾶλλον νὰ φονευθῇ συμφώνως πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τῶν προηγουμένων ἀποπειρῶν, δὲν ἔκινετο ἀπὸ φιλοδοξίαν, ἀλλ ἀπὸ ἐσωτερικήν παρόρμησιν πρὸς δρᾶσιν.

‘Η δρμή αὕτη παρωθεῖ πάντα ύγιη ἀνθρώπον εἰς τὸ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς ἔνα κλάδον ἔργασίας, εἰς τὸν διποῖον νὰ ἀναπτύξῃ τὰς δημιουργικάς του δυνάμεις. Κακῶς ἔχαρακτηρίσθη ὑπὸ τινῶν ἡ ἔργασία ως διουλεῖα καὶ κατάρα διὰ τὸν ἀνθρώπον. Ἡ γνώμη αὕτη προήλθεν ἐκ τῆς μὴ φυσικῆς διαμορφώσεως τῶν δρῶν ἔργασίας εἰς τὰς νεωτέρας κοινωνίας. Ἡ ἐπικράτησις τῆς μηχανῆς ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸ ἀτομὸν τὴν χαρὰν τῆς δημιουργίας, διότι ὁ ἔργατης τοῦ συγχρόνου ἔργοστασίου χιλιάδας φοράς καθ’ ἡμέραν ἐκτελεῖ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κίνησιν, λόγῳ τῆς μεγάλης είδικεύσεως. Δὲν κατασκευάζει πλέον ἐν δλόκληρον ἀντικείμενον. Ἡ εύφυΐα του ἀπονεκροῦται καὶ μένουν

1. Πλουτάρχου Μάρκελλος XXI.

ἄνευ ἀσκήσεως δημιουργικαὶ δυνάμεις ἐν αὐτῷ. Ἡ ἐφεύρεσις τῶν αὐτομάτων μηχανῶν καὶ ἡ διαρκῆς ἐπέκτασις τῆς μορφώσεως διορθώνει συνεχῶς καὶ περισσότερον τὴν ἀντίφασιν ταύτην.

6. Ἡ δρμὴ πρὸς ἀναγνώρισιν τῆς ἴδιας ἀξίας παρὰ τῶν ἄλλων συνδέεται μὲ τὴν ἐν κοινωνίᾳ συμβίωσιν. Πᾶς ἄνθρωπος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ τὸν ἐκτιμοῦν καὶ νὰ ἀναγνωρίζουν οἱ ἄλλοι, διὰ ἔχει ἀξίαν. Καὶ ὁ πλέον ἀπλούστερος θέλει νὰ ἔχῃ ὑπόληψιν. Δι’ αὐτῆς τὸ ἀτομον ὀθεῖται πρὸς αὐτοεξέλιξιν καὶ πρόδοιν, συγχρόνως δὲ καὶ πρὸς ἀποδοχὴν καὶ πραγματοποίησιν τῶν ἀξιῶν αἱ ὀποῖαι ἀναγνωρίζονται ἐκάστοτε ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἡ ἀδυναμία ἐνσωματώσεως εἰς τὴν κοινωνίαν, ἢ ἡ παράβασις ἵσχυουσῶν ἀξιῶν, προκαλεῖ ψόγον καὶ ἀποδοκιμασίαν, τῆς ὀποίας τὸ βάρος εἶναι μέγιστον καὶ δύναται νὰ καταστήσῃ τὸν βίον ἀβίωτον. Ἐχομεν περιπτώσεις ἀνθρώπων ἀποθανόντων ἀπὸ ἐντροπήν, ἢ διὰ νὰ ἀποφύγουν τὸν ἔξευτελισμόν. Ἡ υπὸ τῶν ἄλλων ἀναγνώρισις τῆς ἀξίας ἀποτελεῖ ἀνάγκην διὰ πᾶν ἀτομον συνοδεύουσαν αὐτὸν εἰς δληγ του τὴν ζωήν.

Ίδιαζουσα μορφὴ τῆς δρμῆς εἶναι ἡ τάσις πρὸς ἐπιβολὴν ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀτόμων... Αὕτη ἐπιζητεῖται δχι ἔνεκα τῆς ὀφελείας, τὴν ὀποίαν δύναται νὰ ἀποκομίσῃ τις ἀπὸ τοὺς εἰς αὐτὸν ὑποτασσομένους, ἀλλὰ ἔνεκα τῆς ἀναγνωρίσεως του ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἡ ἀσκησις τῆς ἐπιβολῆς βιομέται ως χαρὰ διὰ τὴν ἔξουσίαν τὴν ὀποίαν ἔχει τις, δι” δσα ἐπιτελεῖ διὰ ταύτης, διὰ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἴδιας ἀξίας ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ διὰ τὴν ἀνύψωσιν καὶ αὔξησιν τῆς ἴδιας προσωπικότητος.

“Αλλη μορφὴ τῆς δρμῆς εἶναι ἡ μαχητικότης. Αὕτη εἶναι ἡ τάσις πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ ἴδιου ἀτόμου, τῶν ἴδιων συμφερόντων καὶ τῶν ἴδιων ἀρχῶν ἔναντι προσώπων προσβαλλόντων ταθτα. Συχνὰ συνοδεύεται ἀπὸ δργήν. Εἰς τὴν ὑπηρεσίαν της ἐπιστρατεύει δλας τὰς δυνάμεις καὶ λειτουργίας τοῦ ἀτόμου, σωματικὰς καὶ πνευματικάς.

Ἡ χειροτέρα διαστροφὴ τῆς δρμῆς ἐκδηλούται εἰς τὰς μεταξὺ τῶν λαῶν σχέσεις, ως Sauvagismus καὶ Imperialismus. Ωρισμένοι λαοὶ δὲν θέλουν νὰ ἀναγνωρίσουν τὸ δικαίωμα ὑπάρχεως ἄλλων καὶ ἐπιζητοῦν νὰ καταπιέσουν καὶ ὑποτάξουν αὐτούς. Ἀποτέλεσμα τῶν τάσεων τούτων εἶναι ἐκάστοτε ὁ πόλεμος. Αἱ ἐκ τούτου καταστροφαὶ μυριάνδων ἀτόμων καὶ δὴ τοῦ ἀνθρούς ἐκάστης γενεαῖς, ως καὶ ἀγαθῶν ἔτοιμα οθέντων μὲ μακράν ὑπομονητικὴν ἐργασίαν καὶ μόχθον, ἀποτελοῦν μίαν κηλίδα διὰ τὸν ἀνθρωπισμόν. Ἡ γνώμη μερικῶν, διὰ ὁ πόλεμος εἶναι βιολογικὴ ἀνάγκη διὰ τοὺς λαούς, ἀφοῦ στηρίζεται εἰς τὴν ἐμφύτως εἰς δλα τὰ ἀτομα ὑπάρχουσαν μαχητικὴν δρμήν, δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἐπιστημονικῶς, διότι ἡ

δρμή αὕτη δύναται νὰ λάβῃ κάλλιστα τὰς μορφὰς τῆς ἀμίλλης εἰς δύγινας εὐγενεστέρους ἀπὸ τὴν ἀλληλοσφαγήν. Εἰς τὴν φύσιν, τούλαχιστον εἰς τὰ ἀνώτερα ζωϊκὰ εἶδη, δὲν παρατηρεῖται ἀλληλοεξόντωσις μεταξὺ τῶν ἀτόμων τοῦ αὐτοῦ εἴδους, διότι συμβαίνει μὲ τὸν ἄνθρωπον. Οὗτε οἱ λέοντες ἀλληλοεξόντωνονται, οὗτε αἱ τίγρεις, οὗτε αἱ ἄρκτοι, καθὼς μαρτυροῦν οἱ εἰδικοὶ ζωολόγοι. "Ἄς μὴ λησμονῶμεν προσέτι, δτι ὁ ἄνθρωπος παρουσιάζει πλαστικότητα καὶ δύναται γὰρ διαμορφώνη καὶ ἀναπτύσσει ἐαυτόν. 'Ο πόλεμος εἶναι δεῖγμα ἐλλιποῦς ἔξελιξεως καὶ δχι ἀποτέλεσμα ἐμφύτου ἀνάγκης τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους.

*Επιγέννημα τῆς δρμῆς πρὸς ἀναγνώρισιν καὶ ἐπιβολὴν εἶναι ἡ τάσις πρὸς κτῆσιν καὶ ἀποθησαύρισιν ἀγαθῶν, ἥτις ἀνακριβῶς διακρίνεται πάρα τινῶν ὡς ἴδιαιτέρα ἔμφυτος δρμή. Αὕτη προῆλθεν ἐκ τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως καὶ συνεργασίας καὶ ἔξελιξεως τῶν διαφρων δρμῶν, ἴδιαιτέρως δὲ ἐκ τῆς δρμῆς πρὸς ἐπιβολὴν καὶ ἀναγνώρισιν. 'Η τάσις πρὸς ἀποθησαύρισιν λείπει ἀπὸ τοὺς πρωτογόνους λαούς, ἐμφανίζεται δὲ μόνον, δταν οὗτοι ἔλθουν εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς Εύρωπαίους καὶ ἀρχίσουν ἀνταλλαγὰς μετ' αὐτῶν. 'Ο πεπολιτισμένος θέλει νὰ ἀποκτήσῃ περιουσίαν, ἵνα μεταχειρισθῇ τὰ κτηθέντα πρὸς ἔξυπηρέτησιν δλλῶν δρμῶν του καὶ πρὸς ἐπίδειξιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ δυνάμεως καὶ ἀξίας. Συχνὰ βλέπομεν δτομα νὰ θυσιάζουν περιουσίας δλοκλήρους διὰ νὰ ἐπιτύχουν κοινωνικὴν διάκρισιν. Οἱ μεγάλοι κατακτηταὶ εἰς τὰς πράξεις των δὲν παραθοῦνται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν αὐξήσεως τῶν ὄλικῶν ἀγαθῶν των, δλλ' ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς περιπέτειαν, πρὸς ἀγῶνα, πρὸς ἀναγνώρισιν, πρὸς δόξαν. 'Ο παῖς λίαν ἐνωρίς εύχαριστεῖται δι' ἐπαίνους, ἐνῷ ἡ τάσις πρὸς κτῆσιν ἐμφανίζεται πολὺ βραδύτερον. 'Ἐκ τῆς δρμῆς πρὸς ἀναγνώρισιν προῆλθεν ἡ ἔξημέρωσις τῶν κατοικιδίων ζώων. Φυλαὶ κυνηγῶν ἐπεδείκνυον τὴν δύναμίν των συλλαμβάνουσαι καὶ διατηροῦσαι μεθ' ἐαυτῶν ἄγρια ζῷα, τὰ δποῖα βαθμηδὸν ἔξημέρωνον.

*Ἐκ τῆς δρμῆς πρὸς ἐπιβολὴν, συνεπικουρουμένης καὶ ἀπὸ τὴν καλλιτεχνικὴν δρμήν, προῆλθεν ἡ ἀνάγκη τῆς ἐνδυμασίας καὶ τοῦ στολισμοῦ. 'Ο πρωτόγονος, δστις κρεμᾶς εἰς τὸν λαιμὸν του δδόντας ἄγριων θηρίων ἡ κογχύλια, ἡ περιβάλλεται μὲ δέρματα ζώων, τὸ πράττει, ἵνα προκαλῇ τὸν θαυμασμὸν τῶν δλλῶν. Οἱ δμηρικοὶ ἤρωες φέρουν ὄψηλὴν περικεφαλαίαν μὲ μακρὰν οὔραν, ἵνα φαίνωνται μεγαλοπρεπέστεροι. 'Ο Ἡρακλῆς ἔχει ἐρριμμένην εἰς τοὺς δμους του τὴν λεοντῆν, ὡς δεῖγμα τῆς δυνάμεως του καὶ τοῦ ἀθλου του. Εἰς τὸν μικρὸν παῖδα ἐνισχύεται τὸ αὐτοσυναίσθημα ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἥν θὰ φορέσῃ τὸ πρωτον ἀνδρικὴν περισκελίδα. Οἱ πιστοὶ τῆς μόδας

ούδόλως ἐνοχλοῦνται, ἐὰν τὰ ἑκάστοτε νέα σχέδια φορεμάτων δὲν εἶναι πρακτικά καὶ ἀντίκεινται πρὸς τὴν ἄνεσιν, ή καὶ συχνὰ εἶναι γελοῖα, διότι ἐνδιαφέρονται μόνον νὰ ἐπιδειχθοῦν καὶ νὰ ἐπιτύχουν νὰ τοὺς προσέξουν.

7. *Ἡ δρμὴ τῆς ἀφοσιώσεως καὶ ὑπακοῆς εἶναι ἴδια ἐσωτερικὴ ἀνάγκη δι’ ἕκαστον.* Ἀφετηρία της εἶναι ἡ συνείδησις, δτὶ ωρισμένα πρόσωπα ἔχουν ὑπερτέραν ἀξίαν. Ο παῖς ἥδη ὑποτάσσεται ἐκουσίως εἰς τοὺς γονεῖς του καὶ τοὺς μεγαλυτέρους ἀδελφούς του. Εἰς τὰ κοινὰ παιγνίδια μετὰ τῶν συνομηλίκων του ὑποτάσσεται εἰς τὸν δρισθέντα ἀρχηγόν, τὸν ἐπιβάλλοντα τοὺς κανόνας τοῦ παιγνιδίου. *Ἡ ὑποταγή του αὗτη ἐξυπακούει τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀνωτερότητος τοῦ ἀρχηγοῦ.* Ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀπὸ τῆς πρωτογόνου ἐποχῆς δοσάκις ἐμφανίζονται δυάδες ἀνθρώπων συμβιούντων, ἡ ὑπακοὴ εἰς ἀρχηγούς, ἀναγνωριζομένους ως ἔχοντας φύσει ἀνωτέραν ἀξίαν καὶ ως δυναμένους νὰ γίνουν δῆμοι τῶν ἄλλων εἶναι τι τὸ καθολικόν. *Ἡ ἀνάγκη ἐνδρητος καὶ δργανώσεως, Ἱεραρχίας καὶ τάξεως πρὸς ἐπίτευξιν τῶν κοινῶν σκοπῶν εἶναι κοινὴ συνείδησις.* Ἐντεθεν αἱ μεγάλαι προσωπικότητες, μόλις ἐμφανισθοῦν προκαλοῦν γύρω των ἐκουσίαν ὑποταγήν. Οἱ πράγματι μεγάλοι καὶ ἀξιοί τὸ γνωρίζουν. Δι’ δὲ καὶ δὲν ἀνησυχοῦν διὰ τὴν ἐπιβολὴν των. Οἱ πολλοὶ διψοῦν νὰ εὕρουν πρόσωπον, εἰς τὸ δποῖον νὰ ὑποταχθοῦν καὶ εἶναι τόσον περισσότερον ἔτοιμοι, δσον τὸ πρόσωπον εἶναι ἀνώτερον. *Ἡ ὑποταγὴ αὗτη δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸν μὲ τὴν ὑποταγὴν ἐκ φόβου.* Οἱ ὑπακούοντες αἰσθάνονται εὐχαρίστησιν, διότι ὑποτάσσονται καὶ ἀκολουθοῦν τοὺς ἀρχηγούς των. *Ἐν τῇ ὑποταγῇ εὑρίσκουν δλοκλήρωσιν τῆς ὑπάρξεώς των.* Ο φόβος ἐκδηλοῦται μὲ ἀνησυχίαν διὰ τὴν παρουσίαν τοῦ προσώπου, τὸ δποῖον φοβούμεθα, ἐνῷ ή ὑποταγὴ ἐκδηλοῦται μὲ προσήλωσιν εἰς τὸ βλέμμα, τοὺς λόγους καὶ τὰ νεύματα τοῦ ἀρχηγοῦ. *Ἐνταθεα εὑρίσκεται ἡ ψυχολογικὴ βάσις, ἐφ’ ᾧ τοις στηρίζεται πᾶσα πειθαρχία.* Εὔθυς ως ὑπάρξουν δμοῦ ἀτομα πλείονα τῶν τριῶν καὶ ἐπιδοθοῦν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν κοινοῦ τινος σκοποῦ ἀπαιτοῦντος διάρκειαν καὶ πολυμέρειαν προσπαθείας, ἀμέσως ἀνακύπτει ἡ ἀνάγκη τῆς ἐνιαίας κατευθύνσεως καὶ τοῦ καθορισμοῦ μέσων καὶ τρόπων, εἰς τοὺς δποῖους δλοι πρέπει νὰ ὑποταχθοῦν.

Ἡ δύναμις τῆς δρμῆς ποικίλλει κατ’ ἀτομα. Εἰς μερικὰ λαμβάνει τὴν μορφὴν τῆς ὑποβολῆς. Εἰς αὐτὰ ή ἐμφυτος τάσις πρὸς ἀποδοχὴν δένων ίδειν φθάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἐπιφέρῃ μίαν ἀναστολὴν τῆς κριτικῆς δυνάμεως καὶ μίαν τυφλὴν ἐξάρτησιν ἀπὸ τὴν ζένην βούλησιν. *Ο ὑποβαλλόμενος διὰ τῆς προσωπικῆς ἐπιδράσεως ἄλλου φθάνει μέχρι τοῦ σημείου, ὅπερ νὰ πιστεύῃ ἔνα ἰσχυρισμόν, ή νὰ*

έκτελῇ μίαν πρᾶξιν, χωρὶς νὰ ζητῇ λογικὴν δικαιολογίαν. Ἡ ἐνεργητικὴ ίκανότης τοῦ προσώπου δὲν παύει. Ἀπλῶς συγκεντροῦται πρὸς τὴν κατεύθυνσιν, τὴν δποῖαν θέλει δὲ ποβάλλων. Γίνεται μία ἀποξένωσις τοῦ Ιδίου Ἐγώ. Ὁ παῖς κατ' ἔξοχὴν εἶναι δεκτικὸς ὑποβολῆς καὶ ἐπηρεασμοῦ. Ἡ ύποταγὴ δὲν γίνεται μόνον εἰς ἄτομα ἀλλὰ καὶ εἰς δργανωμένας δμάδας, αἱ δποῖαι εἶναι φορεῖς ώρισμένων ἀξιῶν.

Ὁ ψκωτισμὸς εἶναι ἡ ἐσχάτη μορφὴ ύποταγῆς. Εἰς ώρισμένα πρόσωπα ἡ βουλητικὴ λειτουργία ἀναστέλλεται, ύποκειμένη εἰς τὰς ἐντολὰς τοῦ υπνωτιστοῦ. Ὁ υποβαλλόμενος περιπίπτει εἰς Ιδιάζουσαν κατάστασιν μεταβαλλόμενος εἰς ἐτεροκίνητον. Ὑπάρχει μία ιδιαιτέρα τεχνικὴ τοῦ ἐπιβάλλεσθαι, ἡ δποῖα εἶναι περισσότερον ἔμφυτος παρὰ ἐπίκτητος.

Ἡ σφαῖρα τῶν κοινωνικῶν δρμῶν εἶναι δινωτέρα ἀπὸ τὴν βιολογικήν. Ἐλλείπει εἰς τοὺς σχιζοφρενεῖς, τοὺς ἀλήτας καὶ τοὺς μανιακούς. Συνήθως δὲν παρουσιάζονται ἐπαναστάσεις εἰς Ψυχιατρεῖα, διότι οἱ τρόφιμοι του δὲν δύνανται νὰ συνεννοηθοῦν.

Αἰσθήσεις ύπηρετοῦσαι τὰς κοινωνικὰς δρμὰς εἶναι κυρίως αἱ τῆς δράσεως καὶ ἀκοῆς, λειτουργίαι δὲ ἡ ἔκφρασις, ἡ φαντασία, τὸ συναίσθημα.

γ'. Αἱ πνευματικαὶ δρμαί.

Αἱ δρμαὶ αἱ ἀποτελοῦσαι τὸ χαρακτηριστικῶν ἀνθρώπινον στοιχεῖον εἶναι ἡ δρμὴ πρὸς γνῶσιν, ἡ δρμὴ τῆς αἰδοῦς, ἡ καλλιτεχνικὴ δρμὴ καὶ ἡ μεταφυσικὴ δρμὴ.

1. **Ἡ δρμὴ πρὸς γνῶσιν** παραθεῖ τὸν ἀνθρωπὸν εἰς τὸ νὰ γνωρίσῃ τὰ πράγματα καὶ φαινόμενα τῆς φύσεως, τοῦ πολιτισμοῦ ὃς καὶ τὸν ἔσυτόν του. Τοῦτο πράττει ἀσχέτως πρὸς πᾶσαν ὀφέλειαν, ἡ δποῖα δευτερογενῶς δύναται νὰ προκύψῃ ἐκ τῆς γνῶσεως. Τὰ αἰσθητήρια δργανα καὶ αἱ γνωστικαὶ λειτουργίαι τὴν ύπηρετοῦν.

Στοιχειώδη τάσιν πρὸς γνῶσιν ἔχουν καὶ τὰ ζῶα, ἀλλ' αὕτη περιλαμβάνει μόνον τὰ πράγματα ἐκεῖνα, τὰ δποῖα εἶναι ἀντικείμενον τῶν ἐνστόκτων των. Τὰ ἄλλα δὲν εἰσέρχονται εἰς τὸ πεδίον τῆς συνειδήσεως των, ἀκόμη καὶ δταν ἔλθουν εἰς ἐπαφὴν μετ' αὐτῶν. Μία γαλῆ ἀντιλαμβάνεται μικρὰ ζῶα καὶ πτηνά, ἐφ' ὅσον εἶναι ἀντικείμενον τοῦ κυνηγίου της. Τὰ μεγαλύτερα ἀπὸ αὐτά, ἡ τὰ γύρω ἀντικείμενα δὲν τὴν ἀπασχολοῦν. Διὰ τὸν ἀνθρωπὸν δμῶς δλατὰ δητα, ἀπὸ τοῦ ἀπείρως μεγάλου μέχρι τοῦ ἀπείρως μικροῦ γίγονται ἀντικείμενον ἐνδιαφέροντος. Τὴν γνῶσιν προβάλλουν δῶς σκόπον αἱ

εύγενέστεροι ἔκπρόσωποι τοῦ εἰδούς, ἀνευρίσκοντες εἰς αὐτὴν τὴν ἀνωτάτην χαράν, ἀφοῦ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην «δοκεῖ τῇ σοφίᾳ θαυμαστὰς ἥδονάς ἔχειν»¹.

Οἱ ἀνθρώποις ὅχι μόνον γνωρίζει πράγματα καὶ φαινόμενα, ἀλλὰ καὶ γνωρίζει, διτὶ γνωρίζει. Κάμνει μίαν στροφὴν (*reflexio*) τῆς γνώσεώς του ἐπὶ τῆς ἴδιας τοῦ γνωστικῆς ἰκανότητος. Υπερβαίνει ἐπίσης τὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεων καὶ κάμνει ἐσωτερικὴν ἐπεξεργασίαν αὐτῶν, ζητῶν νὰ κατανοήσῃ τὰ πράγματα, διποὺς εἶναι καθ' ἑαυτὰ καὶ ὅχι διποὺς φαίνονται.

Οἱ τὰ εἴδη γνώσεως, ἢ γνῶσις τῶν προσώπων διὰ ψυχικῆς μεταθέσεως καὶ ἡ γνῶσις τῶν πραγμάτων διὰ τῆς λογικῆς ἐπεξεργασίας τῶν δεδομένων τῶν αἰσθήσεων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τῆς διμοιρίτητος καὶ διαφορᾶς, μέρους καὶ δλου, αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος, ὑπάρχουν πρωταρχικῶς εἰς δλους τοὺς ἀνθρώπους. Η ἱστορικὴ ἔξελιξις καὶ ἀνοδος ἐν τῷ πολιτισμῷ διαμορφώνει μόνον τὰ a priori ὑπάρχοντα στοιχεῖα ταῦτα. Οἱ πεπολιτισμένοις ἀνθρώποις ἐπὶ παραδείγματι ἔχει τὴν ἔννοιαν τῆς μηχανικῆς αἰτιότητος, ἐνῷ δὲ πρωτόγονος ἔχει τὴν ἔννοιαν τῆς μυθολογικῆς αἰτιότητος, καθ' ἣν διπούθεν ἐκάστου φαινομένου ὑπάρχει ἐν πνεύμα δρῶν. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις δμῶς ὑπάρχει ως βάσις τὸ αὐτὸ διμφυτον στοιχεῖον.

Τὸ οὐσιωδῶς νέον εἰς τὸν ἔξελιχθέντα ἀνθρώπον εἶναι ἡ ἰκανότης πρὸς ἀφαίρεσιν, ἢ ἀντίληψις τῶν πραγμάτων καθ' ἑαυτὰ καὶ δικαθορισμὸς τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν καὶ τῶν σχέσεων των. Εἶναι ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ εἰκονικῶς σκέπτεσθαι εἰς τὸ λογικῶς σκέπτεσθαι. Οἱ πρωτόγονοι ἔχουν μόνον ἀτομικάς ἔννοιας περιλαμβανούσας τὴν συγκεκριμένην εἰκόνα προσώπου ἢ πράγματος. Τὴν ἔννοιαν ἀνθρώπος, δένδρον, ποταμός, φαγητόν, χωρὶς νὰ συνδέεται μὲ κάτι τὸ συγκεκριμένον δὲν δύνανται νὰ τὴν νοήσουν. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὰς ἔννοιας τῶν ἀριθμῶν.

Η ἀφαιρετικὴ δύναμις κατέστησε τὸν ἀνθρώπον ἰκανὸν νὰ ἀποκρυπτογραφήσῃ πλεῖστα μυστικά τῆς φύσεως, νὰ μεταχειρισθῇ ταῦτα εἰς πρακτικὰς ἐφαρμογὰς καὶ νὰ μεταβάλῃ τὴν δψιν τοῦ πλανήτου μας. Η γνῶσις ὑπῆρξε τεραστία ως πρὸς τὰ πράγματα τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀψύχου φύσεως, ὑπελείφθη δμῶς ως πρὸς τὴν βιογνωσίαν καὶ ἀνθρωπογνωσίαν. Η πρόοδος τῆς ἐρεύνης εἰς τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς καὶ τὰ φαινόμενα τοῦ πνεύματος ὑπῆρξε μικρότερα. Τοῦτο εἶχεν ως ἀποτέλεσμα μεγάλην αὔξησιν τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ καθυστέρησιν τῆς ἔξελιξεως τῆς πνευματικῆς ζωῆς.

1. Ἡθικ. Νικομ. X, 7.

Αἴτια τούτου ὑπῆρξαν, ἀφ' ἐνδές μὲν ἡ αὔξησις τῆς εἰδικεύσεως καὶ ἡ ἔλλειψις τῆς φιλοσοφικῆς καὶ συνολικῆς ἐποπτείας τῶν φαινομένων καὶ ὅντων, ἀφ' ἕτερου δὲ ἡ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰώνος κρατήσασα ἐσφαλμένη ἀντίληψις, δτὶ φυσικὰ φαινόμενα καὶ φαινόμενα τοῦ πνεύματος εἶναι δμοῖα ποιοτικῶς, παραλλάσσοντα μόνον κατὰ ποσοτικάς σχέσεις.¹ Η κατανόησις τῆς ποιοτικῆς διαφορᾶς μεταξὺ ὅλης, ζωῆς καὶ πνεύματος, ἡ ἀπό τινων δεκαετηρίδων γενομένη συνειδητή, παρέχει τὴν ἐλπίδα τῆς εὑρύνσεως τῆς γνώσεως καὶ εἰς τὴν σφαίραν τοῦ πνεύματος. Τὸ πνεῦμα ως πολυπλοκώτερον καὶ μὲ κατηγορίας διαφάρους ἀπὸ τὰς τῆς ὅλης διερευνᾶται δυσκολώτερον.

2. Η δρμὴ τῆς αἰδοῦς εἶναι τάσις πρὸς τρόπους συμπεριφορᾶς συμφώνους πρὸς τὰ ἔμφυτα ἀνθρώπινα στοιχεῖα, ως διεμορφωθησαν ἐν τῇ κοινῇ ζωῇ. Αἱ ψυχικαὶ ἰδιότητες εἰς τὰ ζῶα ἔχουν ρυθμισθῆναι διὰ τῶν ἐνστίκτων, δοστε νὰ ἔχουν δμοῖαν ἐκδήλωσιν προκειμένου περὶ τῶν ἀτόμων τοῦ αὐτοῦ εἶδους. **Ο ἀνθρωπὸς ἀντιθέτως καθορίζει αὐτὸς τοὺς τρόπους ἐκδηλώσεώς του.** Οταν δμως οὗτοι εἶναι ἀντιθετοὶ πρὸς τὰ βασικὰ ἀνθρώπινα στοιχεῖα, αἰσθάνεται μίαν ἐσωτερικὴν στενοχωρίαν καὶ τύψιν, ἀνεξάρτητον ἀπὸ πάντα φόβον τιμωρίας, διότι ἔχει τὴν συνείδησιν, δτὶ ἔρχεται εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὴν δλην του ψυχικὴν ὑπόστασιν. **Η αἰδὼς ἀνακύπτει εἰς πᾶσαν παράβασιν ἡθικῆς ἀρχῆς, ἀδικίαν, ἥ διάρμοστον συμπεριφοράν.** Αὕτη εἶναι ἡ ἐγγύησις καὶ ἡ βάσις τοῦ ἀνθρωπισμοῦ.

Κατὰ τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν ἡ Αἰδὼς εἶναι ἡ τροφὸς τῆς Ἀθηνᾶς καὶ ἡ μήτηρ τῆς σωφροσύνης. Μετὰ τῆς Δίκης εἶναι σύνεδρος τοῦ Διός. Κατὰ τὸν ὠραῖον μύθον τοῦ Πρωταγόρου περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου δ Προμηθεὺς εἶχε δώσει εἰς τὸν ἀνθρωπὸν τὴν ἔντεχνον σοφίαν τοῦ Ἡφαίστου καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ἀλλ' αὕτη δὲν ἐπήρκει διὰ τὴν ζωὴν του, διότι οἱ οὔτω γεννώμενοι ἀνθρωποι ἔκτιζον μὲν πόλεις, ἀλλ' ἡδίκουν ἀλλήλους καὶ διὰ τούτο διελύοντο αἱ πόλεις. Τότε δ Ζεύς, ἵνα μὴ χαθῆ διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος ἔδωρησεν εἰς αὐτὸν διὰ τοῦ Ἐρμοῦ τὴν Αἰδῶ καὶ τὴν Δίκην, ἵνα εἶναι κόσμος παντὸς ἀνθρώπου, διότι ἀνευ αὐτῶν δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ κοινωνία. **Ο ἴδιος δ Ζεύς ἔθεσεν ως ὑπέρτατον νόμον, δτὶ δ μὴ δυνάμενος νὰ μετέχῃ τῆς Αἰδοῦς καὶ τῆς Δίκης πρέπει νὰ φονεύεται, ως νόσος τῆς πόλεως¹.**

1. «Ζεύς οὖν δείσας περὶ τῷ γένει τῆς μῶν, μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, Ἐρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί. Ἐρωτᾷ οὖν Ἐρμῆς Δία, τίνα οὖν τρόπον δοίη δίκην καὶ αἰδῶ ἀνθρώποις» πότερον ως αἱ τέχναι νενέμηνται, οὔτω καὶ ταύτας νείμω;

‘Η αἰδὼς εἶναι διάφορος ἀπὸ τὴν ὁρμὴν πρὸς ἀναγνώρισιν. Ὁ γνωρίζων, δτὶ δὲν ἔχει ἐξαιρετικὴν ἰκανότητα εἶναι ταπεινός, ἀλλὰ δὲν αἰσθάνεται ἐντροπὴν διὰ τοῦτο. Ὁ ἔχων δύμας ἀνωτέραν ἀξίαν, δταν ὑποκέσῃ εἰς ἡθικὸν δλισθημα, ἔστω καὶ ἐάν οὐδεὶς πρόκειται νὰ τὸ μάθῃ, αἰσθάνεται στενοχωρίαν.

‘Η αἰδὼς δὲν καλύπτει δλόκληρον τὸ πλάτος τῆς ἡθικῆς ζωῆς. Μόνον ἀπὸ ἡθικὰς πτώσεις προφυλάσσει. Ἡ ἡθικὴ προσωπικότης δύμας ὑπερβαίνει κατὰ πολλὰς ἀξιολογικὰς βαθμίδας τὸ μεμπτόν, σημειούσα διαρκή ἄνοδον καὶ τελείωσιν¹. Διὰ τὴν κοινωνικὴν συμβίωσιν δύμας ἔχει μεγίστην σημασίαν. Καὶ μόνον ἡ λέξις ἐντροπὴ δύναται νὰ προκαλέσῃ εἰς τὰ ἄτομα ἡθικὴν ἐγρήγορσιν καὶ αὐτοεξέτασιν, ἐπαναφέρουσα αὐτὰ εἰς τὴν αὐτοκυριαρχίαν καὶ ἡθικὴν τάξιν.

3. ‘Η καλλιτεχνικὴ δρμὴ εἶναι ἡ ἔμφυτος τάσις ἀναζητήσεως τοῦ ωραίου καὶ δημιουργίας αὐτοῦ. Εἶναι τόσον ἀρχέγονος δύναται καὶ διανθρώπος. Εἰς τὴν λιθίνην ἐποχὴν ὑπὸ τὴν παρώθησιν τῆς βλέπομεν τὰ πρῶτα σχεδιάσματα ἐπὶ βράχων τῶν σπηλαίων, ἐπὶ ξύλου καὶ ἐπὶ ἐλεφαντόδοντος. Ὁ πρωτόγονος πρὶν νὰ μεταχειρισθῇ τὸ ἔνδυμα διὰ προφύλαξιν ἀπὸ τὰς ἀτμοσφαιρικὰς μεταβολὰς, ἥσθάνθη τὴν ἀνάγκην τοῦ στολισμοῦ μὲ κογχύλια, δόδοντας ζώων καὶ στίξεις, συχνὰ δδυνηράς. Ὁ κοινότερος βιοτέχνης θέλει οὐ μόνον νὰ ἔχουν τὰ ἔργα του ἀκριβῆ καὶ στερεάν κατασκευῆν, ἀλλὰ καὶ νὰ εἶναι ωραῖα. Ὁ ἀγγειοπλάστης καὶ δισηρούργος, διαχαροπλάστης καὶ διαφαντής καταβάλλουν ἴδιαιτέραν φροντίδα διὰ τὴν διακόσμησιν τῶν ἔργων των. Τὰ κυρίως καλλιτεφροντίδα διὰ τὴν διακόσμησιν τῶν ἔργων των. Τὰ κυρίως καλλιτεχνήματα εἶναι ἔργα ὑπερβαίνοντα τὸ ωφέλιμον, δημιουργούμενα πρὸς ἐκφρασιν ἴδιαζούσης συγκινήσεως καὶ παράστασιν ωρισμένης ἴδεας.

‘Η δύναμις τῆς δρμῆς ποικίλλει κατὰ πρόσωπα. Εἶναι μὲν ἵσχυροτάτη εἰς τοὺς δημιουργούς καλλιτέχνας, δύμας ἀπὸ οὐδὲν βιολογικῶς ὅγιές ἄτομον ἔλλειπει. “Ολοι οἱ ἀνθρώποι εἶναι ἰκανοί πρὸς συγκίνησιν διὰ τὸ ωραῖον.

4. ‘Η μεταφυσικὴ δρμὴ εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ τάσις τοῦ ἀν-

Νενέμηνται δὲ δύο· εἰς ἔχων ιατρικὴν πολλοῖς ἰκανός ἴδιωταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί· καὶ δίκην δὴ καὶ αἰδῷ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἐπὶ πάντας νείμω; Ἐπὶ πάντας Ἐφη δὲ Ζεὺς καὶ πάντες μετεχόντων οὐδὲ γάρ δὲν γένοιντο πόλεις, εἰ δλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν ὅσπερ δλλῶν τεχνῶν· καὶ νόμον γε θὲς παρ’ ἐμοῦ, τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς καὶ δίκης μετέχειν κτείνειν ώς νόσον τῆς πόλεως». Πλάτωνος Πρωταγόρας XII.

1. Παραβ. Σπετσιέρη Κ., Αἱ ἀξίαι τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, Αθῆναι 1939, σελ. 47.

θρώπου πρός σύνδεσιν μὲ τὸ δλον Εἶναι καὶ ἡ ἀντίληψις τοῦ πεπερασμένου τῆς ἀτομικότητός μας ἐν σχέσει πρός τὸ ἄπειρον τῆς ὑπάρξεως. Ἡ τάσις αὕτη εἶναι κοινὴ εἰς τὸ εἶδος ἀνθρωπίος ἐκδηλουμένη τόσον ως θρησκευτικότης, δύσον ως φιλοσοφική ἀναζήτησις. Ποία μορφὴ κυριαρχεῖ ἐκάστοτε εἰς τὰ ἀτομα καὶ τοὺς λαούς προσδιορίζεται ἐκ τοῦ ψυχικοῦ στοιχείου, τὸ δποῖον εἶναι ἐπικρατέστερον. Ἡ κυριαρχία τοῦ συναίσθημάτος καὶ τῆς διὰ συμβόλων παραστάσεως δδηγεῖ εἰς τὴν Θρησκείαν, τῆς δὲ λογικῆς σκέψεως εἰς τὴν Φιλοσοφίαν.

Καθολικωτέρα μορφὴ τῆς δρμῆς εἶναι ἡ θρησκευτικότης. Τὴν καθολικότητά της διακηρύττει ἡ ἀρχαία Φιλοσοφία συνεχῶς, ἀπό τῶν πρώτων Ἑλλήνων φιλοσόφων¹ μέχρι τοῦ Σωκράτους², τῶν Στωϊκῶν³ καὶ τοῦ Πλούταρχου⁴.

‘Ως ἔμφυτον στοιχείον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχοσυνθέσεως ἀνεγνωρίσθη ἡ θρησκευτικότης ἐκ νέου κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ρωμαντισμοῦ. Τόσον οἱ ποιηταὶ Herder καὶ Goethe, δύσον καὶ οἱ φιλόσοφοι Schelling καὶ Hegel, ως καὶ ὁ θεολόγος Schleiermacher⁵ διεκήρυξαν, ὅτι ὁ ἀνθρωπός ἔχει μίαν ἔμφυτον τάσιν συνδέσεως (*religio*) μετά τοῦ ἄπειρου καὶ ἀπολύτου. Εύθὺς κατόπιν διὰ τῶν ἐρευνῶν τῆς ἐθνολογίας, λαογραφίας καὶ κοινωνικῆς ψυχολογίας ἐβεβαιώθη ἐκ νέου, ὅτι ἡ θρησκευτικότης ἀποτελεῖ καθολικὸν ἀνθρώπινον γνώρισμα. Ὁ Brunschwig παρατηρεῖ σχετικῶς: « le sacré, mysterium tremendum, correspond à un réflexe animal »⁶.

‘Ο ρόλος τὸν δποῖον ἐπαιξεν ἡ θρησκεία εἰς τὴν ιστορίαν τοῦ

1. Παραβ. Jaeger W., *Die Theologie der frühen griechischen Denker* 1953.
2. Ξενοφ. Ἀπομνημονεύματα I, 4, 16.

3. « Ex tot generibus nullum est animal praeter hominem, quod habeat notitiam dei, ipsisque in hominibus nulla gens est neque tam immansueta, neque tam fera, quae non, etiam si ignoret, qualem habere deum deceat, tamen habendum sciat ». Cicero, *De leg.* I, 8, 24.

4. « Εὔροις δ' ἀν ἐπιών καὶ πόλεις ἀτειχίστους, ἀγραμμάτους, ἀβασιλεύτους, ἀσίκους, ἀχρημάτους, νομισμάτων μὴ δεομένας, ἄπειρους θεάτρων καὶ γυμνασίων· ἀνιέρου δὲ πόλεως καὶ ἀθέου, μὴ χρωμένης εὐχαῖς, μηδὲ δρκοῖς, μηδὲ μαντείαις, μηδὲ θυσίαις ἐπ' ἀγαθοῖς, μηδὲ ἀποτροπαῖς κακῶν, ούδεις ἔστιν, οὐδὲ οὐσίαις· ἀλλὰ πόλις δὲ μοι δοκεῖ μᾶλλον ἐδάφους χωρίς, ἢ πολιτεία, τῆς περὶ Θεοῦ δόξης ἀναιρεθείσης, παντάπασιν σύστασιν λαβεῖν, ἢ λαβοῦσα τηρήσαι ». Πρὸς Κολώτην Λ.Α.

5. ‘Ο Schleiermacher εἰς τὰ ἔργα του « Reden über die Religion » (1799) καὶ « Monologen » (1800) διεκήρυξεν ἐπιμόνως, ὅτι βασικὸν γνώρισμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μία τάσις ἔξαρτήσεως ἐκ τοῦ ἄπειρου, ἀνακύπτουσα ως ἀμεσον συναίσθημα, ἐξ οὗ δευτερογενῶς παράγονται αἱ θρησκευτικαὶ ἴδεαι.

6. Brunschwig L., *De la connaissance de soi*, Paris 1931, σελ. 42.

πολιτισμοῦ εἶναι ἀνώτερος πάσης ὅλης ἀνθρωπίνης ἐκδηλώσεως, ὁ δὲ *homo religiosus* συνετάραξε τὰς μάζας καὶ τοὺς πολιτισμούς βαθύτερον ἀπὸ τὸν *homo sapiens*. Αὕτη ὑποβοηθεῖ τὴν ἡθικὴν ζωὴν παρουσιάζουσα τὰς ἐντολὰς τῆς ώς θείας ἐπιταγὰς καὶ παρέχουσα πάντοτε ω̄ ιδαινικὸν τὴν ὑποταγὴν τῆς θλητῆς εἰς τὸ πνεύμα καὶ τοῦ κατωτέρου εἰς τὸ ἀνώτερον.

Ἡ φιλοσοφικὴ μορφὴ τῆς μεταφυσικῆς δρμῆς δύναται νὰ εἶναι συνυφασμένη πρὸς τὴν θρησκευτικὴν μορφήν, ἢ δύναται νὰ εἶναι αὐτόνομος· Ιδίᾳ δοσάκις ἢ θρησκευτικότης ἀποβαίνει μυθολογικὴ ἢ τυποκρατικὴ ἀποστέωσις.

Μάγοι καὶ σοφοὶ ὑπάρχουν εἰς θλους τοὺς λαούς. Εἰς τὴν 'Ἐλλάδα κατ' ἔξοχὴν ὑπάρχουν φιλόσοφοι, δνομάζοντες ἐαυτοὺς οὗτως, ἐπειδὴ ἔχουν συγαίσθησιν τοῦ περιωρισμένου τῆς γνωστικῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου¹. Οὗτοι ἀντιτίθενται εἰς τὴν θρησκείαν τῆς Μυθολογίας καὶ ἡ δλητικὴ σκέψις τῶν ἀποβλέπει εἰς τὴν καθαρωτέραν ἔκφρασιν μεταφυσικῶν τάσεων. Ἡ κατὰ περιόδους ἐκδήλωσις εἴτε θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας καὶ ἀρνήσεως, εἴτε ἀντιφιλοσοφικοῦ θετικοῦ δὲν εἶναι μαρτυρία κατὰ τῆς καθολικότητος τῆς δρμῆς, διότι ταῦτα ἀποτελοῦν σταθμούς νέων ἀναζητήσεων καὶ ἀφετηρίας νέων πηγαίων βιώσεων.

Ἡ σφαῖρα τῶν πνευματικῶν δρμῶν εἶναι ἡ ἀνωτάτη, ἡ ἀπαρτίζουσα τὸ στοιχεῖον τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ μὴ ὑπάρχουσα εἰς τὰ ζῷα. Αἰσθήσεις ὑπηρετοῦσαι τὰς πνευματικὰς δρμὰς εἶναι αἱ ἐσωτερικαὶ αἰσθήσεις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ φευδοῦς, τοῦ ωραίου καὶ τοῦ ἀσχήμου, τοῦ γητοῦ καὶ τοῦ θείου. Λειτουργίαι ιδιαζουσαι εἶναι ἡ συνείδησις, ἡ νόησις, ἡ βιούλησις, ἡ φαντασία, ἡ γλωσσικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἔκφρασις.

Γ'. Η ΣΧΕΣΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΟΡΜΩΝ

Οἱ ἀριθμὸς τῶν δρμῶν, τὰς δοποίας διεσαφήσαμεν, ὑποδεικνύει, δτὶ ἡ ψυχὴ εἶναι εἰς δλόκληρος κόσμος. Ὕπάρχει πλούτος ψυχικός, τὸν δποῖον δὲν δύνανται γὰρ ἀποδώσουν αἱ μονιστικαὶ ἢ καὶ ἀπλῶς περιοριστικαὶ τῶν ἐμφύτων στοιχείων διδασκαλίαι.

Τὸ θέμα εἶχε διασαφήσει ἥδη ὁ Πλάτων ἐπανειλημμένως. Οὗτος πλὴν τῆς περὶ δρμάτος τῆς ψυχῆς διδασκαλίας εἰς τὸν Φαῖδρον καὶ

1. 'Ο Σωκράτης δημολογεῖ εἰς τὸν Φαῖδρον (278 Δ), δτὶ « τὸ σοφὸν καλεῖν μέγα εἶναι δοκεῖ μαζὶ Θεῷ μόνῳ πρέπειν ».